

OSVRTI I KOMENTARI

ODLAGANJE RAĐANJA DECE U EVROPI

Beč, 1-3. decembra, 2005.

Institut za demografiju iz Beča, Milanski Univerzitet i Međunarodni institut za primenjenu sistemsku analizu u kooperaciji sa Radnom grupom Evropske populacione asocijacije za pitanja sekundarne demografske tranzicije u Evropi organizovali su seminar *Odlaganje rađanja dece u Evropi* koji je održan od 1. do 3. decembra 2005. u Beču. Na skupu je raspravljano nekoliko tema relevantnih za dublje sagledavanje fenomena odlaganja rađanja dece: merenje, tendencije u pojedinim evropskim zemljama, deterministička osnova, bio-medicinska dimenzija i opcije u političkom odgovoru. Sastanku je prisustvovalo stotinak istraživača. Ovako veliki broj učesnika je iznenadio organizatore i stvorio niz tehničkih problema, ali je svakako potvrdio aktuelnost teme koja je izabrana.

Merenje, tendencije i implikacije odlaganja rađanja dece u Evropi, kako na nivo fertiliteta stanovništva tako i šire, razmatrane su tokom prvog dana seminara. Mada se odlaganje roditeljstva odnosi podjednako na muškrace i žene, gotovo sve analize ovoga procesa su fokusirane na ženu zbog ograničenja vezanih za podatake kao i praktičnih analitičkih razloga. No, dobijena je jasna slika o univerzalnosti fenomena odlaganja rađanja dece u svim evropskim zemljama danas uključujući i Srbiju. Na seminaru je pokazano (saopštenje Mirjane Rašević) da je glavna demografska cena 1990-ih u Srbiji upravo odlaganje rađanja dece u optimalnoj dobi života. Naime, razmatranje prosečnog broja živorođene dece za žene stare 35-39, 40-44, 45-49 i 50-54 godina 2002. u Centralnoj Srbiji i Vojvodini u odnosu na odgovarajuće kohorte 1991. pokazuje da demografska cena gotovo da nije registrovana za žene koje se 2002. godine nalaze pri kraju plodnog perioda. Međutim, za mlađe starosne kohorte žena, između 25. i 34. godine starosti, registrovan prosečan broj živorođene dece 2002. je niži nego za žene iste starosti 1991. godine.

Istovremeno, većina diskutantata je istakla da je odlaganje roditeljstva osnovni uzrok niskog i ekstremno niskog nivoa stope ukupnog fertiliteta koji se registruju u nizu evropskih zemalja poslednjih godina. Treba podvući da je najveći broj radova bio baziran na evidenciji specifičnih stopa fertiliteta (padu stopa fertiliteta mlađih žena i rastu stopa fertiliteta starijih žena) ili na

porastu prosečne starosti žene pri rođenju prvog deteta, a ne na rezultatima studija namera, odnosno aktivne ili pasivne odluke žene, muškraca, para vezane za odlaganje roditeljstva.

Tomas Frejka je istakao da je još Hajnal 1947. godine u prvom broju časopisa *Demography* upotrebio pojam odlaganje rađanja dece da bi objasnio nekoliko slučajeva naglih, kratkotrajnih i kompenziranih promena u kretanju specifičnih stopa fertiliteta različitih starosnih grupa "tako da veličina porodice ostaje relativno konstantna". Hajnalov koncept je bio bitan, jer je, u vreme razvoja demografije kao naučne discipline, skrenuo pažnju na apsurdnost analize nivoa rađanja u jednoj populaciji na osnovu kretanja stope ukupnog fertiliteta u kratkom vremenskom periodu.

Drugi dan je bio posvećen, pre svega, teorijama, objašnjenjima i rezultatima istraživanja vezanih za determinističku osnovu odlaganja roditeljstva. Posebna pažnja je bila usmerena na efekte obrazovanja žene i muškarca na odlaganje rađanja dece, konflikt između zaposlenosti i roditeljstva, uticaj nezaposlenosti, promenu karaktera međupartnerskih odnosa, odnosno doprinos efikasne kontracepcije na nivo fertiliteta stanovništva. O faktorima koji utiču na proces odlaganja rađanja prvog deteta najčešće je raspravljano iz perspektive individualnih životnih ciklusa. Drugim rečima, u diskusiji je dominantno putem različitih mikrodeterminanti pokušano da se ovaj proces bliže sagleda i odredi.

Iz ugla zemlje koja prolazi tranziciju socio-ekonomskog sistema važno je predstaviti rad Dimitera Philipova, Zsolta Spedera i Francesca Billarija, baziran na empirijskom istraživanju reproduktivnih namera u Bugarskoj i Mađarskoj. Ispitivana su četiri tipa reproduktivnih namera: da li imati ili ne prvo ili drugo dete, i ako da, da li se planira dete u sledeće dve godine ili kasnije. Kako autori podvlače, izabrane su zemlje koje su nedavno iskusile "drastičnu" transformaciju društva. Rezultati istraživanja su pokazali da su socijalna transformacija, promena vrednosnog sistema, anomija i socijalna i ekonomska individualna situacija signifikantni faktori koji određuju reproduktivne namere i vreme rađanja željenog deteta u obe ispitivane populacije u slučaju kada se kontrolišu ostali faktori koji se uobičajeno analiziraju u procesu odlučivanja vezanog za rađanje dece.

U diskusiji vezanoj za rezultate ovog istraživanja bilo je zapaženo razmišljanje Brienn Parelli-Harris koja je podvukla da su rezultati nereprezentativnog dubinskog istraživanja sprovedenog u Rusiji pokazali da su subjektivan osećaj zadovoljstva životom i učestvovanje u neformalnim aktivnostima psihološki individualni resursi koji omogućavaju da se pojedinac nosi sa stresom i anomijom. Otuda je bitno, kada se utvrđuju signifikantni faktori za reproduktivne namere, uključiti u ispitivanje i ove

varijable, a ne samo one klasičnog tipa vezane za ekonomski status pojedinca.

Istraživanje u Švedskoj, zemlji blagostanja, je pak pokazalo da su profesionalna karijera, želja da se ostvare drugi ciljevi pre rađanja deteta, osećaj ekonomske nesigurnosti, problemi koji se tiču partnerskih odnosa i sterilitet glavni faktori odlaganja roditeljstva kako je to navela Eva Bernhardt. Henry Leridon je istakao da je široka dostupnost i posebno rast efikasnosti novih reproduktivnih tehnologija, također, važan razlog odlaganja rađanja dece u razvijenim zemljama. A Hans-Peter Blossfeld je upoznao skup sa preliminarnim rezultatima studije koje je pokazala da su mladi ljudi u Evropi i Severnoj Americi glavni gubitnici u procesu globalizacije.

Razmatrajući, pak, bio-medicinsku dimenziju fenomena odlaganja roditeljstva, Henry Leridon je izneo rezultate istraživanja vezanog za efikasnost asistiranih reproduktivnih tehnologija (ART), baziranog na kompjuterskoj simulaciji (Monte Carlo model). Oni su pokazali da je sa 30 godina starosti žene, broj koncepcija uz pomoć ART dvostruko veći u odnosu na one spontanog tipa. Posle 41. godine starosti žene, pak, broj koncepcija uz pomoć ART nije veći u odnosu na broj spontanih koncepcija. Sledstveno, nove tehnologije nisu svemoguće i odlaganje rađanja dece za četvrtu deceniju može imati visoku demografsku, socijalnu i individualnu cenu. Istovremeno, Ester Rizzi je pokušao da sa grupom kolega odgovori na pitanje koje, kako je podvukao, interesuje demografe, epidemiologe i kliničare i odnosi se na vezu između godina starosti žene i plodnosti. Njihovi rezultati su pokazali da je pad plodnosti između 28. i 33. godine starosti žene umeren i nije značajan. Međutim, posle 35. godine starosti žene statistički signifikantno opada plodnost, a raste rizik za genetičko oštećenje ploda.

U diskusiji je, pored faktora važnih za odlaganje rađanja prvog deteta, razmatran nizak nivo rađanja dece uopšte. Izdvojićemo nekoliko razmišljanja. Peter Mc Donald je skrenuo pažnju prisutnih određenjem da je nivo stope ukupnog fertiliteta od 1,3 ili niži nizak-nizak nivo rađanja, odnosno kriza fertiliteta stanovništva. Istovremeno je podvukao da se fertilitet stanovništva, kada padne ispod "magičnog" nivoa od 1,5 deteta po ženi, retko i teško rehabilituje, odnosno registruje rast nivoa rađanja dece.

Tomas Sabotka je izneo podatke o nerađanju dece uopšte u različitim zemljama Evrope. Tako, registrovani udeo žena rođenih 1940. godine koje nisu rodile nijedno živo dete u 16 evropskih zemalja kretao se u rasponu od 5,5 u Češkoj do 14,3 u Finskoj. Odgovarajući raspon udela u generaciji žena rođenih 1955. godine je 6,3 (Češka) i 18,3 (Holandija, Nemačka). Projektovani udeo žena bez dece rođenih 1975. godine, pak, će značajno

porasti u svim posmatranim populacijama i kretaće se između 10,7 (Poljska) i 25,8 (Austrija).

Michel Bozon je govorio o simultanom padu prosečne starosti stupanja u prvi seksualni odnos muškaraca i prosečne starosti stupanja u prvi seksualni odnos žena za oko godinu dana, koji se registruje u poslednje dve decenije u mnogim evopskim zemljama i Sjedinjenim Američkim Državama. Proučavajući ovo pitanje konstantovao je da se simultani pad dešava u onim populacijama u kojima je mala razlika između prosečnih godina stupanja u prvi seksualni odnos muškaraca i prosečnih godina stupanja u prvi seksualni odnos žena. Pri tom se prvi seksualni odnos u ovim populacijama najčešće dešava pri kraju srednje škole. Istakao je, takođe, da su zemlje Severne Evrope, specijalno Norveška, Danska i Island, prve zemlje među onima razvijenog tipa, gde žene po pravilu stupaju u seksualni život pre muškaraca.

Henry Leridon je podvukao da ako je udeo žena bez dece do 10% u jednoj populaciji govorimo o fiziološkom sterilitetu. Pri tom je uzeo u obzir primarni i sekundarni sterilitet, uticaj celibata, uticaj razvoda i uticaj udovišta. Sledstveno, svaki procenat udela žena bez dece iznad 10% u jednoj populaciji pripada voljnom, odnosno sociološkom sterilitetu.

Wolfgang Lutz je sa učesnicima podelio zanimljivo razmišljanje o niskom fertilitetu stanovništva kao generatoru još nižeg nivoa rađanja dece. Obrazlagajući svoju hipotezu, naveo je tri vrste faktora. Prvo, demografske faktore – negativni momentum, starenje stanovništva; drugo, normativne faktore – na primer, ako je nivo rađanja dece nizak u jednoj generaciji, reproduktivne norme sledeće generacije biće niže nego norme prethodne generacije; i faktore ekonomske prirode, koje je objasnio povećanjem raskoraka između individualnih aspiracija i zarade. On nastaje, s jedne strane usred starenja stanovništva i posledično smanjene socijalne sigurnosti i ekonomskog rasta, a s druge strane usled smanjenog broja lica u jednoj generaciji, što poboljšava položaj pojedinca na tržištu rada.

Na kraju seminara dotaknuto je pitanje političkog odgovora na odlaganje rađanja dece i fertiliteta stanovništva ispod nivoa proste zamene generacija. Diskusija je bila vrlo burna. Pre svega zbog dijametralno suprotnih stavova koji su iznosili doajeni demografije. Dirk J. Van de Kaa naime misli da vlade treba da pomognu roditeljima u uslovima kada oni smatraju da je odgajanje dece suviše zahtevan proces. Paul Demeny, pak, smatra da rađanje deteta trećeg ili četvrtog reda treba da bude plaćeno zanimanje. Takođe se založio za otvaranje nacionalnih servisa u kojima bi se rađala i podizala deca.

Između ova dva ekstremna stava iznet je još niz razmišljanja. Tako se Peter Mc Donald zalaže za sprovođenje edukativnih kampanja tokom kojih bi se promovisala lepa strana porodičnog života, jer je činjenica da klasične mere

populacione politike mnogo koštaju i nisu efikasne. Gunnar Andersson je izneo pozitivno iskustvo Švedske vezano za različite beneficije finansijske prirode koje žena dobija ako rodi sledeće dete u periodu kraćem od 30 meseci. Wolfgang Lutz smatra da su reforme u obrazovanju vezane za snižavanje granice završetka školovanja neophodne ako se želi rehabilitacija rađanja u savremenom društvu. Diskusija tokom seminara uopšte, a posebno razmatranje mogućih opcija vezanih za politički odgovor, je ukazala na svu kompleksnost fenomena odlaganja rađanja dece u savremenom društvu.

Tokom seminara promovisana je i knjiga, publikovana doktorska disertacija, *Postponement of Childbearing and Low Fertility in Europe* Tomasa Sobotke. Promocija je počela sa podsećanjem na novelu Douglasa Couplanda *Generacija X* koja je doživela veliki uspeh tokom 1990-ih godina. Ona, kroz portret troje mladih ljudi u njihovim dvadesetim godinama, kako je istaknuto, vrlo dobro ilustruje kulturne i socijalne promene koje su se desile u modernom društvu, pogotovo one vezane za porodični život i roditeljstvo. Preporučavanje pojedinih dešavanja iz ove knjige je pratilo čitav seminar.

Mirjana Rašević
